

Atıf: İmamoğlu, H. V. (2025). Akademik makale başlığı ve yapısı üzerine bir çalışma. İletişim, Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları Dergisi, 5(1), 45-55. <http://dx.doi.org/10.53723/cosohis.55>

Akademik Editör: Didem Deniz Anamur

Alındı : 5 Ocak 2025

Kabul Edildi : 10 Mart 2025

Yayın : 27 Temmuz 2015

Telif Hakkı: Bu eser, Creative Commons Atıf-Ticari Olmayan 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) ile lisanslanmıştır.

Etik ve Veri Kullanım Beyanı: Bu çalışmada kullanılan tüm veriler, araştırmanın şeffaflığını ve doğruluğunu sağlamak adına uygun şekilde yönetilmiştir.

Fonlama: Bu çalışma, herhangi bir kurum, kuruluş veya fon sağlayıcıdan mali destek alınmadan, tamamen yazar(lar)ın kendi kişisel çabaları ve kaynaklarıyla gerçekleştirilmiştir.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Tanzimat Döneminde Medreselerdeki Eğitimde Modernleşme Karşıtlığı

Hüseyin Vehbi İmamoğlu¹

1 Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sinop, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7182-4627>, hvimamglu@sinop.edu.tr

Öz

Tanzimat dönemi (1839-1876), Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında köklü reformların başlatıldığı bir dönem olarak öne çıkmıştır. Bu süreçte, Batılılaşma çerçevesinde Avrupa örnek olarak alınmış ve devletin merkezileşme çabaları doğrultusunda modern bir eğitim sistemi inşa edilmeye çalışılmıştır. Ancak modern eğitim reformları, devletin köklü ve geleneksel eğitim kurumları olan medreselerde ciddi bir dirençle karşılaşmıştır. Tanzimat Dönemi'nde medrese eğitimi, yüzyıllardır İslam dinî ilimlerinin merkezinde yer alan bir kurum olarak, reformist hareketlere karşı muhafazakâr bir duruş sergilemiştir. Bu çalışmada medreselerin geleneksel rolüne kısaca değinildikten sonra, Tanzimat reformlarının eğitim alanındaki yansımaları üzerinde durulacaktır. Reform hareketleri taraftar bulduğu kadar ciddi eleştirilerle de karşı karşıya kalmıştır. Medrese bürokrasisi ve ulema sınıfı eleştirel bakış açısının önemli merkezlerinden birini oluşturmuştur. Bu anlamda eğitim alanındaki yenilik hareketlerini anlayabilmek için modernleşmeye karşı muhafazakâr tepkinin niteliği sorgulanacaktır. Medrese reformlarına yönelik muhafazakâr tepkiler, Tanzimat dönemi boyunca medrese eğitiminde köklü bir dönüşümün önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. Bu durum, modern okullar ile medreseler arasında ikili eğitim (dualite) sisteminin oluşmasına yol açmıştır. Medreseler, 19. yüzyılın sonlarına kadar kendi geleneksel müfredatlarını korumaya devam etmiş, modern bilimlerin ve yenilikçi eğitim metotlarının dışında kalmışlardır. Bu ikili yapı, Osmanlı sonrası Türkiye Cumhuriyeti döneminde eğitimde yaşanacak köklü değişikliklerin zeminini hazırlamış ve modernleşme ile gelenekselcilik arasındaki gerilimi devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimler: Tanzimat, Medrese, Modernleşme, Eğitim, Eleştiri

Resistance To Modernization in Madrasa Education During The Tanzimat Era

Abstract

The Tanzimat era (1839-1876) stands out as a period marked by comprehensive educational reforms in the Ottoman Empire. During this time, Europe was taken as a model within the framework of Westernization, and efforts were made to establish a modern education system in line with the state's centralization objectives. However, modern educational reforms encountered significant resistance within the madrasas, the traditional and deeply rooted educational institutions of the state. Madrasa education, which had long been at the center of Islamic religious sciences, adopted a conservative stance against reformist initiatives during the Tanzimat era. This study briefly addresses the traditional role of madrasas before focusing on the implications of Tanzimat reforms in the field of education. While reform movements garnered some support, they also faced substantial criticism, particularly from the madrasa bureaucracy and the ulema class, who became pivotal centers of critical perspectives. In this context, understanding conservative reactions to modernization is essential to grasp the dynamics of innovation in education during this period. Conservative reactions to madrasa reforms constituted the primary obstacle to the comprehensive transformation of madrasa education throughout the Tanzimat Era. This resistance led to the emergence of a dual education system, characterized by the coexistence of modern schools and traditional madrasas. Until the late 19th century, madrasas preserved their traditional curricula, remaining isolated from modern sciences and innovative teaching methods. This dual structure laid the groundwork for the profound changes in education that would take place during the Republican era in Turkey, perpetuating the tension between modernization and traditionalism.

Key Words: Tanzimat, Madrasa, Modernization, Education, Criticism

Giriş

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ortalarında Tanzimat Fermanı ile birlikte pek çok alanda modernleşme girişimlerine sahne olmuştur. Bu süreç, özellikle eğitim alanında köklü değişimlerin başlamasına neden olmuş; Batı tarzı okullar ve modern eğitim yöntemleri hızla yaygınlaşmıştır. Ancak, bu yeniliklerin getirdiği değişim rüzgârı, yüzyıllardır İslam temelli eğitim veren medreselerde ciddi bir tepkiyle karşılaşmıştır. Medreseler, Osmanlı toplumunda hem dini bilginin kaynağı hem de toplumsal düzenin bir parçası olarak önemli bir yere sahipti. Modernleşme girişimlerinin medrese eğitiminin temel yapısını değiştirme riski taşıdığı düşüncesi, bu kurumlarda yenilik karşıtı bir hareketin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Tanzimat döneminin eğitim reformları, yeni kurumların kurulması önerisiyle mevcut yapıların çağdaşlaştırılmasını hedeflemiştir. Ancak bu hedef, modernleşme yanlıları ile gelenekselci kesimler arasında derin bir çatışmaya neden olmuştur. Medrese eğitime yönelik reformlar, öncelikli olarak pedagojik olmakla birlikte dinî ve ideolojik boyutları da olan tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde modernleşme karşıtlığı, Osmanlı toplumunun Batı etkisiyle yüzleşmesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu makale, Tanzimat döneminde medreselerde modernleşme karşıtlığını incelemekte; bu karşıtlığın ardında yatan dinî, toplumsal ve ideolojik nedenleri ele almaktadır. Medreselerin modern eğitim karşısında nasıl bir tepki geliştirdiği, bu direnişin gerekçeleri ve sonuçları tarihsel bir perspektif ile analiz edilmiştir. Araştırma, medrese reformlarının Tanzimat döneminde nasıl bir etki yarattığını ve bu reformların Osmanlı eğitim sistemine olan yansımalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Tanzimat reformları sürecinde ortaya çıkan bu gerilimler, Osmanlı modernleşme hareketinin başarısını anlamak için önemli bir arka plan sunmaktadır.

Problem Durumu

Tanzimat dönemi, Osmanlı eğitim sistemi açısından önemli reformların yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde medreselerin, Batı tarzı modern eğitim kurumları karşısında varlıklarını koruma çabası ve bu süreçte modernleşme karşıtı yaklaşımlar dikkat çekicidir. Ancak

bu karşıtlığın dayandığı ideolojik, toplumsal ve dinî temeller yeterince incelenmemiştir. Geleneksel eğitim yapısının korunması ile modernleşme girişimleri arasında ortaya çıkan bu çatışma, Tanzimat döneminin eğitim reformlarının başarısını doğrudan etkilemiştir.

Araştırma Soruları

1-Tanzimat döneminde medreselerdeki eğitim modernleşme girişimlerine karşı çıkan temel argümanlar nelerdir?

2-Modernleşme karşıtlığının medreselerin yapısına, işlevine ve toplumsal rollerine etkisi nedir?

3-Tanzimat döneminde medreselerde modernleşme karşıtlığının arkasında yatan dinî ve toplumsal faktörler nelerdir?

4-Modernleşme karşıtı söylemler eğitim reformlarını nasıl şekillendirmiştir?

Ana Problem Cümlesi

Tanzimat döneminde medrese eğitimi modernleşme girişimlerine karşı nasıl bir direnç göstermiştir ve bu direnişin gerekçeleri ile sonuçları nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak tasarlanmıştır. Tarihsel doküman analizi yöntemi kullanılarak, Tanzimat dönemine ait akademik çalışmalar incelenmiştir. Veriler, içerik analizi yöntemiyle kategorilere ayrılmış ve modernleşme karşıtlığının temelleri ile bu süreçte medreselerin rolü detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Araştırmanın Sonuçları

1-Modernleşme Karşıtlığının Temel Gerekçeleri

Tanzimat döneminde modern eğitim girişimlerine karşı çıkan kesimler, bu girişimleri dinî kimliğe ve geleneğe tehdit olarak algılamışlardır. Medreselerdeki ulema, Batı tarzı eğitim modellerini İslam'ın eğitim anlayışıyla bağdaşmaz görmüş ve reform girişimlerine karşı güçlü bir tepki oluşturmıştır. Reformların medrese eğitime getirdiği yenilikler, geleneksel öğretim metodolojisi ve dinî müfredatın zayıflayacağı kaygısını artırmıştır.

2-Toplumsal ve İdeolojik Etkiler

Medreselerde modernleşmeye karşı çıkanlar, toplumda da modern eğitim kurumlarına karşı bir güvensizlik yaratmıştır. Bu durum, Tanzimat

reformlarının etkisini sınırlamış ve modernleşme sürecini yavaşlatmıştır. Eğitim reformlarına direniş, medrese ve modern okullar arasındaki ayrışmayı artırmış, Osmanlı eğitim sisteminde paralel bir yapı oluşmasına neden olmuştur.

3-Eğitim Reformlarının Başarı Düzeyi

Medreselerdeki modernleşme karşıtı tutum, Tanzimat dönemi reformlarının istenilen hızda hayata geçirilmesini engellemiştir. Bu durum, reformların medrese sisteminin dışındaki yeni eğitim kurumlarına yönelmesine neden olmuştur. Modernleşme karşıtı unsurlar, eğitimdeki reform sürecini sürekli bir mücadele alanına dönüştürmüş, uzun vadede medreselerin etkisini sınırlamıştır.

Tartışma

Araştırma bulguları, Tanzimat döneminde medreselerde modernleşme karşıtlığının hem dinî hem de toplumsal gerekçelere dayandığını ortaya koymaktadır. Bu karşıtlık, bir yandan Osmanlı'nın geleneksel yapısını koruma çabasını yansıtırken, diğer yandan reformların eğitimde yarattığı dönüşümün sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Modernleşme Karşıtlığı ve Dinî Algı: Dönemin uleması, modernleşme girişimlerini İslamî eğitim modeline bir tehdit olarak görmüş ve dinî temelli bir tepki meydana getirmiştir. Söz konusu tepki geleneksel otoritenin kaybedilme korkusuna dönük olmuştur.

Reformların Uzun Vadeli Etkisi: Tanzimat reformları her ne kadar başlangıçta medreselerde sınırlı etkiler yaratmış olsa da uzun vadede medreselerin eğitimdeki merkezî rolünün zayıflamasına ve modern okulların daha güçlü bir konuma gelmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak, Tanzimat döneminde medreselerdeki modernleşme karşıtlığı, Osmanlı eğitim sisteminde hem bir engel hem de bir dönüşüm unsuru olarak kritik bir rol oynamıştır. Reformlar, medreselerin geleneksel yapısını tamamen değiştiremeye de Osmanlı eğitim sistemi içinde farklı bir modernleşme paradigmasının gelişmesine olanak tanımıştır.

1. Osmanlı Medreselerinin Geleneksel Rolü

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren eğitim sistemine büyük önem vermiştir. Bu sistemin merkezinde medreseler yer almıştır. Medreseler,

yalnızca dinî ilimlerin verildiği bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda hukuk, felsefe ve mantık gibi alanlarda da eğitim veren önemli kurumlardı. Osmanlı medreseleri, devletin dinî ve hukukî yapısının inşasında kritik rol oynamış; devletin üst düzey bürokrat ve dinî liderlerini yetiştirmiştir.

Osmanlı medreseleri, Selçuklu medrese geleneğinden etkilenecek inşa edilmiş olup, İslam dünyasının en eski ve köklü eğitim kurumlarından birisi olmuştur. Medreselerin kuruluş amacı, öncelikli olarak dinî eğitim vermek, topluma ahlaki değerler aşılamak ve devlet için nitelikli bürokratlar yetiştirmektir. Bu kurumlar, Osmanlı Devleti'nin idarî ve toplumsal yapısında önemli bir rol üstlenmiş, bir yandan İslamî ilimlerde derinleşmeyi hedeflerken, diğer yandan devletin ihtiyaç duyduğu farklı alanlarda bilgi sahibi bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır (İnalçık, 1973, s. 234). Medrese sistemi, eğitim ve öğretim sürecini belirli kademelere ayırarak organize etmiş ve her kademede farklı seviyelerde dersler verilmiştir. Öğrenciler, temel İslamî bilgilerden başlayarak daha ileri düzeyde fıkıh, hadis, tefsir gibi alanlarda ihtisas sahibi olma imkânına sahip olmuştur (İnalçık, 1973, s. 239).

Osmanlı medreseleri, İslam dünyasının eğitim mirasını devralarak, Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasi ve hukukî yapısının temel taşlarını oluşturmuştur. Medreseler, dinî bir eğitim kurumu olmakla beraber devletin ihtiyaç duyduğu çok yönlü bir insan kaynağı yetiştirme işlevini yerinme getirmiştir. Bu yönüyle Osmanlı medreseleri, İslam dünyasında hem bir bilim merkezi hem de devletin idari yapısını destekleyen bir kurum olarak özel bir konuma sahiptir.

Medreseler, Selçuklu geleneğinin etkisiyle kurumsallaşmış, İslamî ilimlerin yanı sıra felsefe, mantık ve hukuk gibi aklî bilimlerin de öğretildiği bir eğitim modeli sunmuştur. Bu durum, medreselerin Osmanlı Devleti'nde çok yönlü bir bilgi birikimini desteklediğini göstermektedir. Ancak medreselerin eğitim müfredatında dinî ilimlerin merkezî bir yer tutması, bu kurumların topluma ahlaki ve manevi değerler kazandırma amacını da ön plana çıkarmıştır. Devlet için yetiştirilen nitelikli bürokrat ve din adamlarının yanı sıra, medreseler toplumsal düzenin korunması ve dinî-hukukî yapıların sürdürülmesinde önemli bir hizmeti ifa etmiştir.

Osmanlı medrese sistemi, hiyerarşik bir yapıya sahip olarak farklı kademelerde eğitim sunmuş ve bu sistem öğrencilerin belirli bir seviyede uzmanlaşmasını sağlamıştır. Ancak bu yapı, ilerleyen yüzyıllarda değişen dünya koşullarına ayak uydurmakta zorluk çekmiş ve reform ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Tanzimat dönemine gelindiğinde ise medreseler, modern eğitim kurumlarının yükselişiyle ciddi bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, medreselerin geleneksel rollerinin sorgulanmasına ve modernleşme sürecinde nasıl bir dönüşüm geçireceği tartışmalarına zemin hazırlamıştır.

1.1. Medrese Müfredatının Kapsamı

Osmanlı medreselerinin müfredatı, dinî ilimlerle sınırlı olmayıp mantık, dil bilimleri (belagat ve nahiv) ve matematik gibi alanları da kapsamıştır. Bu durum, Osmanlı medreselerinin bir bakıma hem dinî hem de aklî ilimleri harmanlayan bir yapıya sahip olduğunu ve Osmanlı aydın sınıfının yetiştirilmesinde merkezi bir rol oynadığını göstermektedir (Zilfi, 1988, s. 85). İbn Sina ve Farabi gibi İslam filozoflarının eserlerinin medrese eğitiminde yer bulması, özellikle mantık ve felsefenin belirli bir dönem boyunca müfredatta önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu yönüyle medreseler, sadece birer dinî eğitim kurumu olmaktan öte, akademik ve bilimsel gelişim merkezleri olarak da değerlendirilebilir (Berkey, 1992, s. 136).

Osmanlı medreselerinde eğitim programı, İslamî ilimlerin yanı sıra dil eğitimi ve pozitif bilimleri de kapsayan geniş bir müfredattan oluşmaktaydı. Temel İslamî ilimler arasında tefsir, hadis, fıkıh (İslam hukuku) ve kalam (İslamî teoloji) bulunuyordu. Bunun yanı sıra Arapça, mantık ve edebiyat gibi dersler, öğrencilerin genel bilgi seviyelerini artırmayı ve kendilerini daha iyi ifade etmelerini sağlamayı amaçlıyordu. Dil eğitimi, hem dinî metinleri anlamak hem de İslam dünyasıyla entelektüel bir bağ kurmak için önemliydi (Fleischer, 1986, s. 158).

Osmanlı medreselerinde bir dönem matematik, astronomi ve tıp gibi pozitif bilimlere de yer verilmiştir. Bu bilimlerin öğretilmesi, İslam'ın altın çağı olarak bilinen önceki dönemlerin etkisiyle sürdürülmüştür. Özellikle astronomi, namaz vakitlerinin ve dinî

bayramların hesaplanması gibi pratik alanlarda da önem taşımıştır.

1.2. Eğitim Süreci ve Hiyerarşi

Medreselerdeki eğitim süreci uzun ve oldukça zorluydu. Öğrenciler, eğitime temel derslerle başlayarak daha ileri seviyelere doğru ilerlerdi. Eğitim, belirli bir hiyerarşi içinde düzenlenmişti ve öğrencilerin bu kademeleri geçmeleri için belirli sınavları başarıyla tamamlamaları gerekiyordu (Shaw, 1976, s. 82). Öğrenciler, medreselerde genellikle softa olarak anılırken, eğitimlerini başarıyla tamamlayanlar danişment ya da müderris unvanıyla öğretmen veya din adamı olarak atanabiliyordu. Bunun yanında, medreselerin bir diğer önemli unsuru vakıf sistemiydi. Medreselerin finansmanı, çoğunlukla vakıflar aracılığıyla sağlanıyor ve bu vakıflar sayesinde medreseler, öğrenciler ve müderrisler için ücretsiz bir eğitim imkânı sunuyordu (İnalçık, 1973, s. 245).

Medreselerin fiziksel yapısı da eğitim sisteminin bir parçasıydı. Dersliklerin yanı sıra öğrenci yurtları, cami, kütüphane ve mutfak gibi bölümler medrese komplekslerinin içinde yer alıyordu. Bu yapı, medreselerin yalnızca bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda bir sosyal dayanışma merkezi olarak işlev görmesini sağlamaktaydı (Zilfi, 1988, s. 90).

Medrese mezunları, hem bir eğitimci ya da din adamı hem de devlet bürokrasisinin çeşitli kademelerinde de görev alıyorlardı. Kadılar ve müftüler gibi önemli görevlere gelerek Osmanlı hukuk ve yönetim sistemine katkı sunmuşlardır (Shaw, 1976, s. 85). Böylece medreseler, dinî bilginin aktarılmasından başka Osmanlı devlet yapısının devamlılığını sağlamada da kritik bir rol oynamıştır.

Osmanlı medreselerinde uygulanan eğitim müfredatı, pozitif bilimlerin de müfredata dâhil edilmesiyle yalnızca dinî eğitim veren kurumlar olmadığını kanıtlamaktadır. Ancak zamanla bu bilimlerin önemini yitirmesi, Osmanlı eğitim sisteminin modern bilimsel gelişmelere ayak uydurmasını zorlaştırmıştır. Buna rağmen, medreseler Osmanlı bürokrasisinin ve dinî liderlik pozisyonlarının yetiştirildiği önemli kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

2. Medreselerin Dinî ve Hukukî Rolü

Osmanlı medreseleri, toplumda dinî otoritenin temsil edilmesi ve korunması açısından büyük öneme sahiptir. İslam hukukunun öğretilmesi, devlet yönetiminde ve hukuk sisteminde medreselerin işlevini artırarak, dinî ve hukukî yetkililerin yetiştirilmesinde bu kurumları temel bir kaynak haline getirmiştir. Medrese eğitiminden geçmiş bireyler, özellikle kadı ve müftü gibi önemli görevlere getirilmiş ve medreselerin Osmanlı hukuk sistemindeki merkezî rolü pekişmiştir (Berkey, 1992, s. 105).

Hukuk eğitimi, Osmanlı medreselerinin müfredatında önemli bir yere sahipti. Fıkıh, ibadetlerin yanı sıra bireyler arası ilişkiler, ticaret, miras ve ceza hukuku gibi konuları da kapsıyordu. Dolayısıyla medreselerde yetişen öğrenciler, dinî bilgi birikiminin yanında toplumsal düzenin sağlanması için gerekli hukukî donanımına da sahip oluyordu (Baldick, 1980, s. 67). İslam hukukunun teorik ve pratik yönleri, eğitimde dengeli bir şekilde ele alınarak kadı ve müftülerin bu konularda uzmanlaşması sağlanmıştır. Kadılar, Osmanlı hukuk sisteminin omurgasını oluşturmuş ve taşra bölgelerinde adaletin sağlanmasında hayatî bir rol oynamıştır. Her kadı, atandığı bölgedeki mahkemeleri yönetmiş ve şer'î hukuku uygulamıştır (İnalcık, 1973, s. 267). Aynı zamanda müftüler, Osmanlı halkının karşılaştığı dinî ve hukukî sorunlara fetvalar vererek toplumsal düzenin korunmasına katkı sunmuşlardır. Müftülerin verdikleri fetvalar, bazen devlet kararlarının yönlendirilmesinde de etkili olmuş, özellikle Şeyhülislam'ın fetvaları, devletin en yüksek dinî otoritesi olarak kabul edilmiştir (Zilfi, 1988, s. 97).

Osmanlı medreseleri, dinî ve hukukî alanlarda toplumsal düzenin tesis edilmesinde hayatî bir işlev üstlenmiştir. Medrese eğitimi, İslamî ilimlerde derinleşmesini sağlayarak Osmanlı hukuk sisteminin işlerliğini sürdüren kadı ve müftülerin yetişmesini de mümkün kılmıştır. Fıkıh eğitimi, medreselerdeki müfredatın temel unsurlarından biri olarak, bireyler arası ilişkilerden ticarete, mirastan ceza hukukuna kadar geniş bir yelpazede toplumsal düzenin esaslarını belirlemiştir. Bu yönüyle medreseler, Osmanlı toplumunun dinî ve hukukî dayanaklarını sağlamlaştıran bir merkez haline gelmiştir.

Kadı ve müftülerin yetiştirilmesi, medreselerin hukukî sistemdeki merkezi rolünü ortaya koymaktadır. Kadılar, taşra bölgelerinde adaletin sağlanmasında kilit bir rol oynarken, şer'î hukukun uygulanmasında uzmanlaşmış bireyler olarak toplumun güvenini kazanmışlardır. Benzer şekilde, müftüler de halkın karşılaştığı dinî ve hukukî sorunlara yönelik çözüm üreten kişiler olarak toplumsal düzenin korunmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle Şeyhülislam tarafından verilen fetvalar, devletin en üst düzey dinî otoritesini temsil etmiş ve devlet politikalarını yönlendiren bir araç haline gelmiştir. Medreselerin bu dinî ve hukukî rollerinin, Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısının devamlılığında ve adalet sisteminin işlerliğinde belirleyici olduğu söylenebilir.

3. Medreselerin Toplumsal Düzen İçindeki Rolü

Osmanlı Devleti'nin merkezinde İslam hukuku yer aldığından, medreseler birer dinî eğitim kurumu olmasının yanı sıra toplumsal düzenin korunmasında ve şekillenmesinde de kilit bir kurum olarak işlev görmüştür. Medrese mezunlarının yargı ve fetva görevlerini üstlenmesi, medreseleri hukukî ve toplumsal düzen açısından vazgeçilmez kılmıştır (Baldick, 1980, s. 72). Kadılar ve müftüler aracılığıyla hukuk sistemine doğrudan katkı yapan medreseler, İslamî kuralların toplumda etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamıştır (Berkey, 1992, s. 109). Medreselerde verilen fıkıh eğitimi, Osmanlı hukukunun sadece dinî bir çerçevede kalmayıp günlük hayata da uyarlanmasını mümkün kılmıştır (İnalcık, 1973, s. 270).

Osmanlı Devleti'nin en yüksek dinî otoritesi olan Şeyhülislamlık makamı, medrese kökenli bir kurum olarak devletin en güçlü dinî mercisi olmuştur. Şeyhülislam, dinî meselelerle birlikte siyasî konularda da etkili bir figürdü. Devlet kararlarının İslam hukukuna uygun olup olmadığına dair fetva verme yetkisine sahip olan Şeyhülislam, hükümet ile toplum arasında bir köprü işlevi görmüştür (Zilfi, 1988, s. 102).

Osmanlı medreseleri, aynı zamanda Osmanlı devlet yapısının da ayrılmaz bir parçasıdır. Medreselerin geleneksel rolü, eğitimin ötesine geçerek devletin merkezî bürokrasisi ile de iç içe geçmiştir. Bu durum, medreselerin bilgi aktarım merkezi olmalarının dışında

devlet yönetiminde de güçlü bir etki alanına sahip kurumlar olduğunu göstermektedir (İnalcık, 1973, s. 247).

Osmanlı medreseleri, bir eğitim kurumu olarak toplumsal düzenin temel yapı taşlarından biridir. İslam hukuku çerçevesinde şekillenen Osmanlı toplumu için medreseler, hukukî ve dinî normların korunmasını sağlayan bir denge unsuru olmuştur. Bu kurumlar, mezunları aracılığıyla hem dinî otoritenin hem de hukukî yapının işleyişinde doğrudan etkili olmuş, kadılar ve müftüler gibi kritik roller üstlenerek devletin her kademesinde varlık göstermiştir. Özellikle fıkıh eğitimi, medrese öğrencilerinin dinî bilgiyi toplumsal hayatın pratik ihtiyaçlarına uyarlayabilmesine olanak sağlamış ve böylece İslam hukukunun günlük hayatta güçlü bir bağlayıcılık kazanmasına katkıda bulunmuştur.

Medreselerin toplumsal düzende bir başka önemli işlevi, Şeyhülislamlık makamı aracılığıyla devlet ve toplum arasında bir bağ kurmalarıdır. Bu işlev medreselerin devlet yönetiminde arka plan unsuru olmadığını, aksine doğrudan bir etki mekanizması olarak işlediğini göstermektedir.

Medreseler aynı zamanda Osmanlı bürokrasisinin bilgi ve insan kaynağı ihtiyaçlarını karşılayan bir yapı olarak da ön plana çıkmıştır. Eğitimle devlet yönetimini birleştiren bu kurumlar, Osmanlı toplumunda dinî değerlerle şekillenmiş bir yönetim anlayışını kurumsallaştırmıştır. Ancak bu güçlü entegrasyon, Tanzimat döneminde modernleşme talepleriyle karşılaştığında, medreseler hem geleneksel yapılarının muhafazası hem de değişime direniş noktasında bir çatışma alanına dönüşmüştür.

4. Tanzimat Dönemi ve Medreselerin Sınava

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda Batı ile ilişkilerinin yoğunlaştığı Tanzimat döneminde eğitim sistemi ve bürokratik yapısında kapsamlı reformlara girişmiştir. Bu reformlar, Batı tarzı eğitim kurumlarının açılmasını hızlandırmış; böylece Osmanlı eğitim sisteminde modernleşme ve geleneksel yapı arasında bir çatışma yaşanmasına yol açmıştır. Yeni açılan rüştiyeler, idadiler ve mekteb-i sultaniler, medreselere alternatif eğitim kurumları olarak ortaya çıkmış; devlet kadrolarına bu okullardan mezun olan kişilerin alınması, medreselerin otoritesini sarsmaya başlamıştır (Zilfi, 1988, s. 115).

Buna karşın, medreseler, geleneksel yapılarıyla modernleşme karşısında bir direnç noktası oluşturmıştır. Tanzimat reformları süresince muhafazakâr kesim, medreselerin geleneksel rollerini korumaya yönelik desteğini artırmış ve medreseler, reformlara karşı direnişin sembolü haline gelmiştir. Medreselerin bu direnişi, bir yandan onların dinî kimliğini ve toplum üzerindeki etkisini güçlendirmiş; diğer yandan ise, modernleşme sürecinin önünde bir engel olarak görülmelerine yol açmıştır (Berkey, 1992, s. 113).

Medreselerin geleneksel rollerini koruma çabası, eğitim alanının dışında siyasî ve toplumsal düzenin devamlılığında da etkili olmuştur. Eğitimlerini tamamlayan öğrenciler, hem devlet kademelerinde görev almakta hem de dinî liderlik pozisyonlarına geçmekteydi. Bu durum, Osmanlı medreselerinin devletin meşruiyetini sağlayan kurumlar arasında yer almasına yol açmıştır (İnalcık, 1973, s. 255). Ancak Tanzimat sonrası değişen bürokratik yapıyla birlikte medreseler, modern eğitim kurumlarının gölgesinde kalmaya başlamış, toplumun farklı kesimleri arasında modern ve geleneksel eğitim sistemleri bir çatışma yaşamıştır.

4.1. Medreselerde Modernleşme Karşıtlığı

Tanzimat dönemi ile Osmanlı Devleti'nde başlatılan reformlar, yönetimden eğitime pek çok alanda köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişimlerin önemli bir parçası olan eğitim reformları, Batı tarzı okulların açılması ve modern eğitim anlayışının yaygınlaştırılması sürecini başlatmıştır. Ancak bu gelişmelere karşı, medreseler modernleşme karşıtı bir direnç merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Geleneksel dinî eğitim anlayışını koruma amacı güden medreseler, seküler eğitim anlayışı ve fen bilimlerinin müfredata dâhil edilmesine tepki göstermiştir (Berkey, 1992, s. 113).

19. yüzyılda başlayan modernleşme hareketleri, medreselerin eğitim sistemini yeniden şekillendirmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu reformlar çoğu zaman medreseler tarafından benimsenmemiş; bu durum ise, medreselerin etkinliğini ve toplumsal statüsünü zayıflatmıştır (Zilfi, 1988, s. 112). Medreselerin Batılılaşma hareketlerine karşı

takındığı bu tavır, Osmanlı eğitim sisteminin iki farklı yapıya bölünmesine yol açmıştır: Geleneksel medrese sistemi ve Batılı tarzda modern okullar (Berkey, 1992, s. 140)...

Tanzimat reformları, eğitim sistemini Batılı normlara uygun hale getirmeyi ve bürokrasi için modern eğitilmiş kadrolar yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde, rüştiyeler (ortaokul düzeyindeki okullar) ve idadiler (lise düzeyindeki okullar) gibi modern eğitim kurumları açılmış; devlet yönetiminde bu okullardan mezun olan kişilere daha fazla yer vermeye başlanmıştır (Zilfi, 1988, s. 119). Bu gelişmeler, geleneksel medrese eğitiminin rolünü azaltmış ve medreselerin Osmanlı bürokrasisindeki etkisini zayıflatmıştır.

Medrese çevreleri, Batı'dan gelen fen bilimleri ve seküler eğitim anlayışlarına karşı özellikle tepkiliydi. Fizik, kimya ve biyoloji gibi bilimlerin öğretimi, dinî eğitimde yerleşik olan geleneksel bilgi anlayışı ile uyumlu görülmemiştir. Bu nedenle, medreseler muhafazakâr bir duruş sergileyerek bu reformlara karşı direnmiş, geleneksel dinî eğitimin özünü korumaya odaklanmıştır (Berkey, 1992, s. 115).

4.2. Medreselerin Reformlara Karşı Direnişi ve Muhafazakâr Destek

Medreselerin modern eğitim anlayışına karşı direnişi, Tanzimat reformlarının toplumsal alanda yarattığı gerilimleri de yansıtmaktadır. Muhafazakâr kesimler, medreseleri dinî ve ahlakî değerlerin koruyucusu olarak görmüş ve bu kurumlara güçlü bir destek vermiştir. Tanzimat reformlarıyla ortaya çıkan yeni eğitim kurumları, geleneksel eğitim sistemi ile rekabet içine girmiş ve eğitim alanında bir ikilik yaratmıştır (Zilfi, 1988, s. 124).

Medreselerin direnci, özellikle Şeyhülislam'lık gibi yüksek dinî mercilerin desteğiyle güç kazanmıştır. Tanzimat reformlarının bir sonucu olarak eğitimde laikleşme eğilimlerinin artması, medrese çevrelerinde dinî kimliğin ve eğitim anlayışının tehdit altında olduğu algısını güçlendirmiştir. Bu nedenle, medreseler reformlara karşı direnirken eğitim sistemiyle beraber toplumun ahlakî yapısını da koruma iddiasını ortaya koymuştur (Berkey, 1992, s. 118). Ancak bu süreçte, medreselerin dinî eğitimdeki rolü tamamen sona ermemiştir. Aksine, modern okullardan mezun olan

kişilerin sayısının artmasına rağmen, toplumun geniş kesimleri dinî bilgiye ulaşmak ve geleneksel değerleri sürdürmek için medreselere yönelmeye devam etmiştir (Berkey, 1992, s. 121). Bu durum, eğitimde modernleşme ve geleneksellik arasındaki gerilimin uzun yıllar devam ettiğini göstermektedir.

Osmanlı medreseleri, devletin eğitim ve hukuk sisteminin omurgasını oluşturan kurumlar olarak yüzyıllar boyunca İslamî ilimlerin ve dinî otoritenin devamlılığını sağlamıştır. Medreselerin Osmanlı toplumundaki geleneksel rolü, devletin bürokratik yapısına derin bir şekilde entegre olmuştur. Ancak Tanzimat dönemi ile birlikte modernleşme sürecinde medreseler, yeniliklere karşı muhafazakâr bir direnç göstermiş ve bu direnç, Osmanlı eğitim sisteminde iki farklı yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

5. Tanzimat Reformlarının Eğitim Alanındaki Yansımaları

Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmış geniş kapsamlı reformlar dönemidir. Bu dönemin reformları, devletin ve toplumun çeşitli alanlarında olduğu gibi, eğitim alanında da önemli değişiklikler yaratmıştır. Eğitim sisteminde yapılan reformlar, Batı'daki modern eğitim anlayışını Osmanlı'ya uyarlamayı ve devletin kalkınması için nitelikli insan gücünü yetiştirmeyi amaçlamıştır. Tanzimat reformlarının eğitim alanındaki yansımaları, Osmanlı eğitim sistemini Batı tarzında bir dönüşüme zorlamış ve bunun sonucunda da medreseler ve yeni açılan modern okullar arasında bir ayrışmaya yol açmıştır.

Tanzimat reformları temelde, Batı ile rekabet edebilecek bir yapının kurulmasını hedefliyordu. Bu hedefi gerçekleştirebilmek adına yürütülen eğitim reformları, modernleşmenin en önemli ayaklarından biri olarak kabul edilmiştir. Tanzimat dönemi idarecileri, eğitimin modernleştirilmesinin Osmanlı toplumunda bilim, teknoloji ve modern yönetim alanında başarılı nesiller yetiştirmek için hayati önem taşıdığına inanmışlardır (Ortaylı, 2001, s. 120). Bu nedenle modern eğitim kurumlarının açılmasına ve pozitif bilimlere dayalı eğitim müfredatlarının oluşturulmasına öncelik verilmiştir. Rüştiyeler (ortaokullar), idadiler (liseler) ve Mekteb-i Sultani

(Galatasaray Lisesi) gibi kurumların açılması, bu reformların önemli bir parçasını oluşturmuştur.

Tanzimat reformları çerçevesinde açılan modern okullar, devletin idarî ve askerî kadrolarına eğitilmiş eleman yetiştirmeyi hedeflemiştir. Mekteb-i Harbiye (Askerî Okul) ve Mekteb-i Tıbbiye (Tıp Fakültesi) gibi kurumlar, Batı'dan getirilen müfredatlar doğrultusunda modern meslekî eğitim vermiştir. Bu okullarda okutulan dersler arasında, o dönemin Osmanlı medreselerinde bulunmayan fen bilimleri, anatomi, mühendislik ve uluslararası hukuk gibi konular yer almıştır. Modern okullarda yabancı dil eğitimi de büyük önem taşımış; özellikle Fransızca, Batı'nın bilgi ve kültürüne ulaşmada aracı dil olarak öğretilmiştir (Ortaylı, 2001, s. 124).

Reformist idarecilere göre, sadece geleneksel dinî eğitimle yetinmek, Osmanlı toplumunun Batı karşısındaki geri kalmışlığını artıracaktır. Bu nedenle modern eğitim kurumlarının kurulması zorunludur.

6. Medreseler ile Modern Eğitim Kurumları Arasındaki Çatışma

Tanzimat reformları, bir yandan modern eğitim kurumlarını teşvik ederken, diğer yandan geleneksel medrese sisteminin otoritesini zayıflatmıştır. Yeni kurulan okullardan mezun olan öğrencilerin Osmanlı bürokrasisinde öncelik kazanması, medrese çevrelerinde huzursuzluğa yol açmış ve yapılan reformlar modernleşme ve geleneksellik arasında uzun süre devam edecek bir gerilimi başlatmıştır. Medreseler, Tanzimat reformlarına karşı çıkarak muhafazakâr yapının merkezi hâline gelmiş ve bunun sonucunda eğitim alanında iki farklı sistemi ortaya çıkarmıştır (Zilfi, 1988, s. 130).

6.1. Modern Okulların Müfredatı ve Eğitim Anlayışı

Tanzimat reformları çerçevesinde açılan okulların müfredatında matematik, coğrafya, fen bilimleri, tarih ve modern diller gibi Batı kaynaklı dersler yer almıştır. Bu dersler, Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yenilik olarak kabul edilmiş ve geleneksel medrese eğitiminin dinî merkezli müfredatına kıyasla büyük bir değişim yaratmıştır (Palmer, 1992, s. 75). Fransızca gibi Batı dillerinin öğretilmesi, Osmanlı bürokrasisinin Batı ile

artan ilişkilerini güçlendirmeyi ve diplomatik kadrolar için gerekli becerilerin kazandırılmasını amaçlamıştır.

Bu okulların eğitim anlayışı, modern bilimi ve teknik eğitimi merkeze alarak, Osmanlı Devleti'nin değişen idarî ve askerî ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikli memurlar ve uzmanlar yetiştirmeye yöneliktir. Mekteb-i Harbiye, ordu için subaylar yetiştirirken; Mekteb-i Tıbbiye, modern tıp eğitimi vererek askerî ve sivil sağlık hizmetlerinin modernleşmesini sağlamıştır (Sobel, 2001, s. 148).

Matematik, fen bilimleri ve modern diller gibi Batılı derslerin müfredata dâhil edilmesi, geleneksel eğitim anlayışından önemli bir kopuş anlamına gelmiştir. Bu okulların açılmasındaki temel hedef, modern bürokrasi ve ordu için kalifiye eleman yetiştirmek ve Osmanlı Devleti'nin Batı ile rekabet edebilirliğini artırmaktır. Ancak, bu süreç aynı zamanda geleneksel medrese sistemi ile modern eğitim kurumları arasında bir çatışmaya yol açmış ve eğitim alanında kalıcı bir ikilik yaratmıştır.

6.2. Medrese-Mektep İkilemi ve Modernleşmeye Tepkiler

Tanzimat Dönemi'nin eğitim reformları sonucunda ortaya çıkan ikili yapıda medreseler, geleneksel İslamî eğitimi temsil ederken; mektepler, modern bilimlerin öğretildiği yeni okullar olarak dikkat çekmiştir. Bu ayrışma, eğitim sisteminin ötesinde, Osmanlı toplumunun sosyokültürel yapısını da derinden etkilemiştir. Medreseler, Batı kaynaklı modern eğitim anlayışının İslamî eğitim değerlerini tehdit ettiği gerekçesiyle reformlara karşı çıkmıştır (Zilfi, 1988, s. 112). Medrese çevreleri, modern eğitim anlayışını dinî değerlerle uyumsuz bulmuş ve bu okulların toplumda ahlakî yozlaşmaya yol açabileceğini savunmuştur (Sobel, 2001, s. 160).

Modern okullardan mezun olan öğrenciler, Tanzimat sonrası Osmanlı bürokrasisinde daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır. Devlet, modern eğitim kurumlarını destekleyerek yeni kuşak bürokratlar yetiştirmiş ve bürokratik kademelerdeki medrese kökenli kişilerin etkisinin azalmasına yol açmıştır. Medreselerden mezun olan kadı ve müftüler, geleneksel rollerini korumaya çalışsalar da modernleşen devlet yapısı içerisinde eski

etkinliklerini kaybetmeye başlamışlardır (Palmer, 1992, s. 81).

Bürokratik yapının değişmesi, eğitimde yaşanan bu ikilemi derinleştirmiştir. Batı tarzı eğitim gören yeni nesiller, devletin idarî kademelerinde yükselirken, medrese eğitimi gören bireylerin devlet görevlerindeki etkinliği giderek azalmıştır. Bu durum, Osmanlı toplumunda modernleşme yanlıları ile geleneksel muhafazakâr kesim arasında bir gerilim doğurmuş ve eğitimdeki ayrışmayı daha da belirgin hale getirmiştir (Somel, 2001, s. 165).

Medrese-mektep ikilemi, Osmanlı toplumunda sosyal ve kültürel bir bölünmeyi de beraberinde getirmiştir. Medrese çevreleri, modern okullardan mezun olan bireyleri dinî değerlerden uzaklaşmakla eleştirirken; modern eğitim gören nesiller ise, medreseleri geri kalmışlıkla suçlamıştır. Bu süreçte, sekülerleşme eğilimleri ile dinî muhafazakârlık arasındaki çatışma, Osmanlı toplumunun geleceği hakkında iki farklı vizyonun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Modern eğitim kurumları, bilim ve teknolojiye dayalı bir gelecek öngörürken, medreseler İslamî değerlerin korunmasına öncelik vermiştir (Zilfi, 1988, s. 120).

Tanzimat döneminde ortaya çıkan medrese-mektep ikilemi, Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir kırılma yaratmış ve devletin idarî yapısından toplumsal yapıya kadar pek çok alanı etkilemiştir. Modern okulların açılması, Osmanlı bürokrasisinde modernleşme yanlılarının güç kazanmasına yol açarak, modernleşme ve muhafazakârlık arasında Osmanlı son dönemine kadar süregelen bir çatışmaya neden olmuştur.

6.3.Eğitimde Merkezileşme ve Laikleşme Süreci

Tanzimat reformlarının önemli yansımalarından biri de eğitim alanında merkezileşme ve laikleşme çabaları üzerine olmuştur. Bu reformlarla Osmanlı Devleti, eğitim sistemi üzerindeki kontrolünü artırarak merkezî bir eğitim yapısı oluşturmayı hedeflemiştir. Eğitim reformları, okul sayısını artırmak ya da modern dersler eklemekle sınırlı kalmamış; devletin eğitim üzerindeki otoritesini güçlendirmeye yönelik bir düzenleme sürecini de başlatmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1869), bu anlamda eğitimde merkezileşmenin en önemli adımlarından biri olmuştur (Davison, 1990, s. 112).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Osmanlı eğitim sistemini yeniden yapılandırmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu nizamname ile devlet, eğitim kurumlarının açılması, müfredatın belirlenmesi ve öğretmenlerin atanması gibi konularda tam yetki sahibi olmuştur. Artık eğitim, devletin gözetiminde yürütülecek bir süreç haline gelmiştir. Nizamname, aynı zamanda modern eğitim kurumlarının açılmasını da teşvik ederek, eğitimde Batı'ya açılımı hızlandıran bir gelişme olarak öne çıkmıştır (Davison, 1990, s. 118).

Nizamname kapsamında kurulan Maarif Nezareti, eğitim kurumlarının yönetiminden sorumlu hale gelmiş ve bu kurumlar, devletin gözetimi altına alınmıştır. Nizamname ile tüm öğretmenlerin atanması ve maaşlarının düzenlenmesi de devletin yetkisine bırakılmıştır. Böylece eğitim sisteminin bölgesel farklılıkları azaltılmış ve merkezî otoritenin güçlendirilmesi sağlanmıştır (Somel, 2001, s. 185).

Tanzimat reformlarıyla Osmanlı eğitim sistemi, merkezileşme ve laikleşme doğrultusunda önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, eğitimde merkezi otoriteyi güçlendirerek devletin bu alandaki kontrolünü artırmıştır. Bu düzenleme, modern eğitim kurumlarının yaygınlaşmasını sağlarken, geleneksel medrese sistemine alternatif bir eğitim yapısı geliştirmiştir. Maarif Nezareti'nin kurulması, eğitim politikalarının devlet eliyle şekillendirilmesini mümkün kılmış; öğretmenlerin atanması ve müfredat belirlenmesi gibi alanlarda devlet otoritesini tesis etmiştir. Bu süreç, Osmanlı'da eğitimin dinî temellerden uzaklaşarak daha seküler bir çerçeveye evrilmesini başlatmış ve toplumsal yapıda modernleşmenin zeminini oluşturmuştur.

6.4.Medreselerin Modernleşmeye Karşı Stratejileri

Medrese çevreleri, Tanzimat döneminde ortaya çıkan modernleşme hareketlerine karşı tepkisel davranmış ve kendi stratejilerini de geliştirerek bu yeniliklere karşı koymaya çalışmıştır. Modern okullarda verilen Batı tarzı eğitimi eleştiren medrese hocaları, bu eğitimin dinî ve ahlakî yozlaşmaya neden olacağını öne sürmüşlerdir (Berkes, 1964, s. 85). Ayrıca, İslamî ilimlerin yalnızca geleneksel yöntemlerle öğretilebileceği fikri, medrese çevrelerinin savunma stratejisinin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Bu söylem, öğretim metotlarının değiştirilmesinin İslam'ın özü ve geleneksel eğitim

sistemi üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı düşüncesine dayanmaktadır.

Medreseler, modern eğitim anlayışını sadece pedagojik bir sorun olarak da görmemiştir. Yapılan yenilikleri eleştirerek Batı'dan gelen bilim ve eğitim yöntemlerine karşı çıkmışlardır. Özellikle İslamî maarifin korunması gerektiğini üzerine bir savunma geliştirmişlerdir. Bu savunmayla modernleşmeye karşı dinî ve toplumsal bir mücadele başlatılmıştır.

Klasik kesim, İslamî ilimlerin yalnızca geleneksel öğretim yöntemleriyle etkili bir şekilde aktarılabilirliğine inanmıştır. Bu nedenle geleneksel yöntemlerin değiştirilmesinin, dinî ilimlerin özünü bozacağı ve İslam'a zarar vereceği fikri sıklıkla dile getirilmiştir. Medreseler modern eğitimin dayattığı yeni öğretim metotlarına cephe alarak, kitap merkezli öğretimi, ezber yöntemini ve birebir hoca-talebe ilişkisini savunmaya devam etmiştir (Somel, 2001, s. 175). Bu strateji, medreselerin geleneksel eğitim anlayışını korumak için modernleşme karşıtı bir duruş meydana getirmiştir.

Medreselerin geliştirdiği stratejiler, eğitim reformlarıyla sınırlı kalmamıştır. Modernleşme yanlısı devlet politikalarına da ciddi bir tepki geliştirilmiştir. Dolayısıyla muhafazakâr kesimler, medreseleri İslamî değerlerin ve toplumsal ahlakın korunmasında en önemli kurum olarak görmüş ve bu kurumlara güçlü bir destek vermiştir.

Bu dönemde medreselerde muhafazakâr öğrenci hareketleri ortaya çıkmış ve öğrenciler, modern okullara ve Batılı eğitim anlayışına karşı protesto eylemlerine girişmiştir. Bu eylemler, Tanzimat döneminde ortaya çıkan eğitim ikilemi ve sosyal bölünmeyi daha da derinleştirmiştir. Modern eğitim görenler ile medrese öğrencileri arasındaki bu ayrışma, Osmanlı toplumunun eğitim ve bürokrasisinde kalıcı bir ikili yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Somel, 2001, s. 180).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat reformları, eğitim sistemini dönemin modern dünyasına uyarlama çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, devletin eğitim alanındaki otoritesini artırmayı ve eğitimde köklü bir modernleşme hareketi başlatmayı hedeflemiştir. Ancak

bu girişim, yeni okulların açılması veya modern müfredatın benimsenmesi sonucuyla birlikte geleneksel medrese sistemini dönüştürmeyi de öngörmüştür. Bu dönüşüm çabası, Osmanlı toplumunun muhafazakâr kesimlerinde ve özellikle ulema sınıfında güçlü bir tepkiyle karşılaşmıştır.

Medreselerdeki modernleşme karşıtlığı, öncelikle dinî eğitimin korunmasına yönelik bir tutumun sonucudur. Fakat geleneksel otoritenin modern devlet yapısı karşısında savunulması olarak da değerlendirilebilir. Ulema sınıfı, Tanzimat reformlarını İslamî eğitim anlayışına ve kendi toplumsal statüsüne bir tehdit olarak görmüştür. Bu nedenle Maarif-i Umumiye Nizamnamesine karşı yürütülen mücadele, medreselerdeki mevcut yapının ve eğitimin geleneksel çerçevesinin muhafazasına odaklanmıştır. Ancak bu direniş, Tanzimat reformlarının, özellikle medreselerde beklenen modernleşme etkisini yaratamamasına yol açmıştır.

Modernleşme çabalarına karşı çıkan muhafazakâr tutum, Osmanlı toplumundaki derin ideolojik ve kültürel ayrışmaların bir yansımasıdır. Tanzimat reformları, merkezi otoritenin eğitime hâkim olmasını sağlamış ve modern okulların kurulmasını teşvik etmiştir. Buna karşın medreselerin geleneksel yapısını dönüştürme girişimleri, toplumsal ve dinî duyarlılıklar nedeniyle sınırlı bir başarı elde edebilmiştir. Modernleşme karşıtlığının arkasında yatan dinî kaygılar ve ulemanın statü kaybetme endişesi, reformların başarısını büyük ölçüde sınırlamış ve Osmanlı eğitim sisteminin ikili bir yapıya bürünmesine neden olmuştur.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Osmanlı eğitim sistemini merkezileştirme ve modernleştirme yolunda önemli bir adım olmuştur. Ancak bu reformlar, medreselerdeki muhafazakâr kesimler tarafından İslamî eğitime yönelik bir tehdit olarak algılanmış ve ciddi tepkilere yol açmıştır.

Sonuç olarak, Tanzimat döneminde medrese eğitiminin modernleşmesine karşı olan muhafazakâr tepki, Osmanlı eğitim reformlarının sınırlı etkisinin önemli bir nedeni olarak ortaya çıkmış ve modernleşme sürecinin karmaşıklığını gözler önüne sermiştir. Tanzimat döneminde medrese eğitiminin modernleştirilmesi, dinî ve toplumsal direnç nedeniyle büyük ölçüde başarısız kalmıştır. Bu süreç, Osmanlı eğitim sisteminde derin bir ayrışma yaratmış ve

modernleşme çabalarının sürekliliğini sağlamak için uzun vadeli yapısal reformlara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Tanzimat reformlarının, eğitimde değişim rüzgârını başlatmasına rağmen, bu rüzgâr medreselerin direnişi karşısında ancak sınırlı bir etki yaratabilmiştir.

Kaynakça

- Baldick, J. (1980). The Reform of Islamic Education in the Ottoman Empire. *International Journal of Middle East Studies*, 12(1), 62-75.
- Berkes, N. (1964). *The Development of Secularism in Turkey*. McGill University Press.
- Berkey, J. P. (1992). *The Transmission of Knowledge in Medieval Cairo: A Social History of Islamic Education*. Princeton University Press.
- Davison, R. (1990). *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*. Princeton University Press.
- Fleischer, C. H. (1986). *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali (1541-1600)*. Princeton University Press.
- İnalcık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Ortaylı, İ. (2001). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Palmer, A. (1992). *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. New York: Barnes & Noble Books.
- Shaw, S. J. (1976). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 1, Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280-1808*. Cambridge University Press.
- Somel, S. A. (2001). *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire, 1839-1908: Islamization, Autocracy and Discipline*. Brill.
- Zilfi, M. C. (1988). *The Politics of Piety: The Ottoman Ulema in the Post-Classical Age (1600-1800)*. Minneapolis: Bibliotheca Islamica.